

Imperiets svärd — Kitchener av]

Herbert Tingsten skriver här om lord Kitchener i anslutning till ett nyutkommet arbete av Philip Magnus: "Kitchener. Portrait of an Imperialist" (John Murray, 30 sh.).

UNDER NAGRA ÅR kring sekelskiftet kulminerade den brittiska imperialismen. Tio års högermajoritet var den inrikespolitiska bakgrunden, med den gamle omvände liberalen Joseph Chamberlain som kolonialminister och pådrivare, med Kipling som försångare och Benjamin Kidd som teoretiker, med politiker och organisatörer uppfostrade av Disraeli, Carlyle, Ruskin och Froude. I Egypten styrde Cromer, i Sydafrika Milner, i Indien Curzon; hos Cecil Rhodes förenades storkapitalism och erövringslystnad i en enhet, som gav Lenin stoff till den falska och lysande bilden tjugu år senare. De stora händelserna kom slag i slag: diamantjubiléet 1897, då flottorna samlades till revy och Kipling skrev "Recessional", erövringen av Sudan 1898, erövringen av boerrepublicerna 1899–1902. Sedan kom världens konsolidering med den rad av fördrag (Japan 1902, Frankrike 1904, Ryssland 1907) som förberedde kampen mot Tysklands frammarsch i första världskriget; med den liberala valsegern 1906 trädde det inre reformarbetet och självstyrelsekravet inom imperiet i förgrunden. Imperialismens stora epok var slut, och reträttens, avvecklingens tid skyttades.

Det fanns mycket billigt och vulgärt i denna imperialism. Den gav rikedomar och äreställen åt ett fåtal, sensationer och äventyr åt andra hand åt massan; även på de fattigas varietéer var krigsångerna populära, och jingos annars likaväl bland bokhållare och etjänter som i kungahuset och societeten. Kriget kostade så litet: några pence på pundet i inkomstskatt, några tusen stupade på slagfältet och något flera döda på sjukhusen. 1870 års skolreform hade hunnit verka, engelsmännen kunde läsa, och den populära pressen var i full fart; död och ande blev överkliga i de flotta skningarna och korrespondensen. Men ideologin, som genom romaner och visor sipprade ned på folket, var ädel och enkel. Fred och friheten var de stora orden. Anglosaxarna var kallade att skapa frid och ordning i världen, att fostra de undermåliga till att en gång bli en dimmig framtid — bli mogna och självstyrande folk med elsk parlamentarism.

Affisch och verklighet: till vänster den berömda värningsaffischen från 1914, där Kitchener framträder förnygrad och förskönad, till höger ett fotografi av honom från ungefär samma tid.

Men Kitchener var yrkesman, inte ideolog. Naturligtvis trodde han på kung och land, liksom varje hygglig subaltern, men han var inte drömmare och fanatiker som Gordon eller skildrare och tänkare som Roberts. Han tycks inte ha läst något utom äventyrsböcker och militär historia; han tycks inte ha tänkt på annat än vad han skulle göra för att besegra fiender och medtävlare och stärka krigsmakten; han skrev ingenting utom order och promemorior. Denna kraft utan bildning behövde inte allmänna idéer. Han var en maskin för krigföring; någon ande, någon hemlighet finner vi inte i maskinen.

Horatio Herbert Kitchener — förnamnet Herbert torde inte ha använts av andra än föräldrar och syskon — föddes i Irland 1850; fadern, som tillhörde en enkel familj av jordbrukare och handlande, hade varit överstelöjtnant och blev förmögen genom inköp av gårdar i det genom hungersnöden utarmade Irland. Hemmet liknade en kasern, med fadern som befälhavare. Varje morgon väntade två tjänare utanför husbondens och hustruns sovrum för att vid det första åttaslaget bära in tebrickorna; barnen var organiserade som ett litet militärt förband, med rätt för de äldre att hårt bestraffa de yngre. Man lärde sig arbete och disciplin. Man lärde sig att vörda Gud, konungen och riket; under ett par ungdomsår var Kitchener ivrigt religiös, men sedan blev Gud en fältherre utom synhåll, utan kontakt med trupperna. Kyskhets hördet också till regimen. "Kitcheners sexuella instinkter sublimerades som hos en katolsk präst", skriver Magnus. "Han levde ett liv av ofläckad renhet och självkontroll." Om giftermål var det tal vid ett tillfälle, men såvitt man vet utan förälskelse från Kitcheners sida. Liksom Tilly tycks han aldrig ha varit när en kvinna, och han avskydde kvinnor som pratsamma och intriganta. Vänenskap med jämnåriga kände han lika litet. En viss svaghet för unga och respektfulla adjutanter bör inte förleda till tro på dolda och brottsliga passioner. I en tid då kyskhets var nästan lika naturlig som okyskhets i vår tid levde Kitchener, ung och medelålders, i

en atmosfär som viktorianerna kallade ren och förändlig. Det andliga bestod i att under alla vakna timmar tänka på trupptransporter och liknande ting.

Ur denna tomhet utstrålade tvivel och ångslan växte den store soldaten fram. Efter torftig undervisning i hemmet och i någon mån i skolor blev den unge Kitchener antagen som kadett vid skolan för ingenjööfficerare; strax innan han blev officer deltog han några veckor på fransk sida i 1870-1871 års krig för att få se bataljer på nära håll; hans självfallna mod, hans förmåga att med lugn och kyla se massor av människor slaktade stod från början över allt beröm. Under många år var löjtnanten, kaptenen och majoren Kitchener sedan verksam som kartograf och lantmätare på skilda poster och expeditioner i Palestina och Cypern. Endast under ytterst korta tider tjänstgjorde han som subaltern i reguljära förband; det militära kamratskapet i dess vanliga mening kände han knappast, och redan som ung förvärvade han draget av isolering och överlägsenhet. Under femtio år tillbragte han en sommar i England. Han blev, som så många engelska militärer, tidigt fångad av Orienten. Inte så att han utbildade någon mystik eller blev beundrare av beduiner à la Lawrence, men så att han älskade att leva bland främmande, underlägsna och underordnade, i det trygga högmod som ofta gjort engelska militärers och ämbets-

mäns liv "hos de lägre folken utanför lagen" till en idyll i vildmarken.

I det nyligen av England ockuperade Egypten kom det stora tillfället. Kitcheners flit, hans obegränsade förmåga att göra sig besvär, att lösa uppgifter utan att förtrötts blev belönade genom en karriär, som 1892 gjorde honom till den angloegyptiska arméns chef (sirdar) med generalmajors rang. Fyra år senare, sedan högern kommit till makten i England, fick han, om också successivt och efter mycken ansträngning, uppdraget att återerövra den genom mahdins uppror tio år tidigare förlorade egyptiska provinsen Sudan.

Att erövra Sudan, ett område sex gånger så stort som Sverige med ett par miljoner invånare, var huvudsakligen en ingenjörsuppgift, en civil uppgift. Det gällde att bygga järnvägar, att planera marschrutter på 100-tals mil, att ordna med livsmedelstransporter, att skaffa arbetare, hästar och kameler. Kitcheners effektivitet firade triumfer. Det tvååriga kriget, skildrat av Churchill i "The River War", var främst en serie operationer för att nå fram till drabbningar eller, rättare, slaktningar. Ty då fienden väl tvangs till strid var det mera avskjutning än batalj. I slaget vid Omdurman, som krönte fälttåget, sköt de engelska mitraljösorna och kanonerna ned mahdisterna ungefär som lå prinsen av Wales vid samma id sköt fasaner; erövrarna hade 8 000 döda, dervischerna 11 000. I de å striderna var Kitchener föga

Personifikationen av imperietanken för en ordinär engelsman var antagligen varken politikern Chamberlain eller diktaren Kipling. Det var en stilig och kraftig general på femtio år, 185 centimeter lång, med ett fyrkantigt, välbildat, orörligt ansikte, utbyggt och forskansat med väldiga mustascher — lord Kitchener av Kartum. Han var den erövrande prokonsuln, sänd från den ena hotade provinsen till den andra, från Egypten till Sydafrika och från Sydafrika till Indien — till slut återkallad till det hotade hemlandet för att förlora liv och rykte. I sin nyligen utgivna bok om Kitchener använder Philip Magnus undertiteln "Porträtt av en imperialist". Det är naturligt så tillvida som Kitchener, besatt av arbetsiver och ambition, mer än någon annan blev imperiets svärd.

framstående; han ville beräkna, inte som de stora taktikerna spela på lotteri ("lita på sin intuition"), och frågade rent av före slaget vid Atbara Cromer i Kairo om han borde anfalla eller inte. Men resultatet var storartat: England fick i konkurrens med Frankrike en ny väldig provins, man började på allvar tala om järnvägen Kap-Kairo, Kitchener blev lord Kitchener av Kartum, fick 30 000 pund av parlamentet och efterträdde den gamle Roberts som krigshjälte och idol.

Så kom, efter ett år, boerkriget. De första brittiska nederlagen ledde till att Roberts' blev befälhavare med Kitchener som närmaste man. En bred opinion såg i Roberts en galjonsbild, i Kitchener den drivande kraften. Så var det inte. Som fältherre i ordinarie mening var Roberts överlägsen; den första — och enda stora — segern vid Paardeberg, då Cronje och hans armé togs till fånga, vanns av Roberts, medan Kitchener gjorde svåra misstag. Men sedan kriget blivit ett gerillakrig och Roberts rest hem återstod de uppgifter, som passade Kitchener. För den engelska armén på flera hundra tusen man gällde det inte att segra — den saken var klar — utan att få tag i boerskarorna på 10 000—20 000 man. Sudanproblemet kom tillbaka i ny form. Kitchener uppdelade de båda republikerna i områden, där boerna inneslöt av kedjor av blockhus och militärposter, för att inom revir efter revir dödas eller tillfångatas av de brittiska trupperna; kvinnor

och barn fördes till sk koncentrationläger för att inte de jagade skulle ha några nästen att bo och äta i. Drevet tog lång tid, men det lyckades. Än en gång var ett krig vunnet; Kitchener fick nya utmärkelser, firades i England av aristokratin och massorna, staderna tävlade om att göra honom till hedersborgare.

Det följande årtiondet bevarade Kitchener sin position utan att stärka den. Sju år var han överbefälhavare i Indien; han organiserade och inspekterade utan att släsa. Det enda kriget gällde vicekungen lord Curzon, och det vanns, efter oändliga intriger, av Kitchener; med en skadeglädje som må ursäktas med mycken läsning om och av Curzon följer jag de konflikter som drev denne odräglige snobb och karriärst till sig av. Sedan kom några år som Englands härskare i Egypten. Så kom världskriget, och nationen kallade på hjälten, som skulle krossa tyskarna som han krossat dervischerna och boerna. Kitchener blev krigsminister och i realiteten krigsledare.

Låt oss stanna vid de egenskaper som utvecklats eller utbildats hos denne imperiets värnare på gränsen till ålderdomen. Hängivenhet. Det är ett ord som vi gärna använder blott då det gäller syften som vi godtar, men som kan vara lika befogad i det meningslösa eller ondskefulla. Kitchener arbetade med lidelsen hos den som till varje pris vill vinna ett stort mål. Han kunde ha sagt några suddiga ord om målet, om Gud och Kung

och lagrande. Men det var inte det väsentliga. Han tänkte säkert sällan på något stort, han tänkte för dagen och i detalj. En sådan hängivenhet utan medvetna och drivande syften kan synas likgiltig och obetydlig, men det kan också sägas att den uppehåller världen: dessa tjänstemän, soldater och lärare, som av temperament och kanske i en dunkel offerkänsla sliter ut sig för ting som de inte tänker på och kanske inte tror på, om de tänker. På det sättet var Kitchener en samvetets man, även om samvetet var blott en hetsare till det närliggande och pliktbestämda, utan subtiliteter och nästan utan godhet. Högmöd och ensamhet. Sedan länge hade Kitchener inte levt bland jämlikar, inte talat med dem annat än under korta besök i England. Hans högfärd hade blivit lika naturlig som uniformen, alltför stolt för att kräva smicker och hyllningar, mera förakt än belåtenhet. Sina militära kamrater såg han ned på i ovanlig grad — även om man frestas att anta att missaktning för kolleger är ännu vanligare bland militärer än inom andra yrken. På budningar representerade han, utan trivsel och utan glädje. Han gav order och ställde frågor; att diskutera hade han aldrig haft fallenhet för och småningom helt upphört med och att ge skäl för en åsikt hade nästan blivit omöjligt; det var en sak som passade underordnade. Hårdhet. Han själv satte sitt liv på spel utan reflexion. Andra, lägre liv var han lika likgiltig för. En soldat var en nödvändig del av ett kompani, ett regemente eller en armé, ingick i den disciplinerade grupp som inspekterades eller sändes till anfall. Att prata med soldaterna, att fråga hur de hade det föll honom inte in; han var inte populär, men man trodde på honom som på krigets Gud. En officer som misslyckats skickades i väg, utan prövning om otur eller skicklighet var orsaken. Närighet. Här finner vi ett drag som brukar kallas "mänskligt". Kitchener var känd som plundrare. Hans adjutanter fick efter en drabbning leta reda på dyrbara svärd och andra krigsbyten; i Sydafrika lade han sig rent av till med statyer i parkerna. Då engelska städer gav honom onyttiga hedersgåvor förklarade han att han behövde serviser av silver och guld. Det motiv som anfördes var att han måste representera flott och att han ville ha prydnader till sitt älskade lantgods. Men denna hans egenskap, som Magnus alltför litet stannar vid, är så utpräglad och excentrisk att djuppsykologiska resonemang lockar även den skeptiske.

Som krigsminister hade Kitchener två stora förtjänster. Den ena berodde på myten om krigsledaren, om mannen som skulle representera saken och segern bland pratande och intrigerande politiker. Utnämningen av Kitchener

105

hållsades av press och opinion med entusiasm, och i stort sett blev tillförsikten bestående. Det anses allmänt att utan Kitchener och den berömda affisch på vilken han, föryrgrad och förskönad, kallade Englands unga män till vapen hade det varit omöjligt att på 18 månader få 2,5 miljoner att frivilligt inskriva sig som rekryter. Den andra förtjänsten betingades mera av hans erfarenhet än av insikt om och analys av läget. Kitchener var van att se kriget som en operation, där man måste vara överlägsen i vapen eller i trupper; han trodde inte, hade aldrig haft skäl att tro, på geniala strategiska eller taktiska grepp. Nu, då de europeiska miljonarméerna marscherade upp, var hans huvudtanke att de allierade måste producera soldater i sådan omfattning att de blev överlägsna i antal och genom blodutgjutelse kunde knäcka motståndaren. Under ett skede då man i England hoppades på expeditionskåren till Frankrike och räknade på fred inom veckor eller månader förklarade Kitchener därför att den engelska kåren var betydelselös, att man måste räkna med krig i minst tre år och att sannolikt segern inte kunde vinnas utan hjälp från USA. Han fick rätt, och hans prognos gick väl ihop med hans rekryteringskampanj.

Men i övrigt misslyckades Kitchener. Amery talar i sina memoarer om hans "dominerande och desorganiserande personlighet", och kritik av den hårdaste art flödar i memoarer och biografier. Själva rekryteringskampanjen sköttes på många punkter illa; Kitchener begagnade inte de kadrer som fanns och tog föga hänsyn till behovet av skickliga civila arbetare. Hans strategiska ingrepp var tvivelaktiga eller missriktade; han kom i konflikt med sina militära kolleger, främst expeditionskårens chef, general French, som mötte Kitcheners förakt med hat. Särskilt under Gallipolifälttåget visade han en nästan otrolig obeslutsamhet och ombytlighet; från dag till dag ändrade han mening och dispositioner. Inom kabinettet och vid andra rådslag var han omöjligt tystlåtenhet eller långgrandiga plattheter, auktoritativa uttalanden utan täckning, total oförmåga i debatten. I en grupp tränad i dialektik verkade Kitcheners brummanden enfaldiga. Område efter område togs ifrån honom, och på sommaren 1916 var han knappast mer än rekryteringschef, man kan nästan säga rekryteringsaffisch.

"Regeringen", skriver Magnus, "var osäker om sin förmåga att behärska militären i krig och välkomnade därför den mytiske halvguden. Den räknade på den massentusiasm som Kitcheners namn framkallade för att vinna förtroende och för att stärka regeringens ställning i den allmänna opinionen." I det hänseendet förblev Kitchener värdefull för kabinettet, och man kunde inte gärna rubba jättens ställning utan att också riskera sin egen. I pressen angreps Kitchener vid några tillfällen, men tidningsledarna märkte snart att de minskade sina upp-

lagor utan att minska den angräpnings prestige. Myten förblev, och myten behövdes. Efter hand kom den hotade premiärministern, Asquith, av några kolleger betraktad som Kitcheners like i oduglighet, att i myten om krigsministern se sitt eget starkaste stöd, och Asquith ivrade mer än någon annan för att Kitchener skulle stanna. Den liberala ledaren, svag som chef i en krigsregering, behövde landets berömdaste general som militär täckning.

I detta skede av förnedring, av förut okänt misslyckande, har man intrycket att den gamle generalen växte som karaktär och människa. Han visste att regeringen behövde honom, inte av sakliga skäl, utan på grund av hans ställning i opinionen. "Med rätt eller orätt", skrev han till Haig i februari 1916, "troligen med orätt, tror folket på mig. Det är därför inte för mig som politikerna är rädda, utan för vad folket skall säga om jag ger mig av." I denna stämning av resignation och patriotism stannade Kitchener i kabinettet, trots maktlöshet och förödmjukelser. Han blev under sin sista tid ödmjuk och förtvivlad, och olyckan tycks ha givit honom en förmåga av medkänsla som förut saknats; han grät vid sitt skrivbord över brev om gamla kamraters död.

Dramats avslutning blev fulländad. Kitchener inbjöds till Ryssland, där krigströtthet och revolution hotade, där den brittiske krigshjälten kunde bli en eggelse. Regeringen var lycklig över att bli av med honom på en tid, lycklig också över att kunna använda myten ännu en gång. Den 28 maj 1916 gick Kitchener ombord på kryssaren "Hampshire" för att resa till Arkangel, och några timmar senare sjönk det minsprängda fartyget med passagerare och besättning.

Magnus bok om Kitchener ger mycket nytt och innehåller många reflexioner och analyser av värde. Den är dock vida mindre betydande än författarens berömda bok om Gladstone. Magnus tycks efter hand ha tröttnat på Kitchener, något genomfört karaktärsringsförsök finns inte, och synpunkterna är alltför ofta motsäggande och löst utformade. Men trots allt får vi en bild av Kitchener som vi inte glömmar.

HERBERT TINGSTEN